

СКЛЯРЕНКО В.С.
(м. Київ)

ІНФОРМАЦІЙНІ СЮЖЕТИ У ПРОГРАМАХ ТЕЛЕБАЧЕННЯ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Багатогранне життя складно уявити без ґрунтовного аналізу щоденних швидкоплинних подій, висвітлюваних засобами масової комунікації. Найяскравіші з них знаходять відображення на сторінках газет, у радіопрограмах, телевізійних передачах. Повідомлення з різних куточків України аналізуються, узагальнюються фахівцями, постають перед широкою громадськістю у вигляді статей, репортажів, хронік. У цій роботі задіяні сотні людей різного профілю й рівня фахової підготовки. Важливу роль у цьому процесі відіграють і професійні історики. Вчений, який співпрацює із ЗМІ, відтворює, розвиває актуальні питання пізнаної дійсності. «Історичний шлях пізнання, – відзначає Ю.Г. Шаповал, – є умовою системного відображення, найважливішим методом наукового оволодіння досліджуваними питаннями»⁸. Завдяки науковому осмисленню суспільних процесів формується найбільш достовірна картина сучасності.

Проголошення України незалежною суверенною державою, впровадження демократичних норм життя створили підґрунття для утвердження інформаційного простору. Цей процес відбувається за непростих умов подолання пережитків комуністичної ідеології, впровадження демократичних норм та правил розвитку суспільства.

Інформаційний потенціал – вагома складова цивілізованої держави. Його становлення в останньому десятиріччі минулого XX ст. зумовлювалося кардинальними політико-економічними, соціальними, культурними змінами у житті українського народу, котрі знайшли своє відображення в науковій і дослідницькій літературі. Окремі її аспекти розглядалися сучасною наукою (І.Машенко, А.Москаленко, В.Здоровега, В.Різун, В.Шкляр, Ю.Шаповал, О.Мукомела, О.Мелешенко, О.Чекмишев й ін.), порушувалися керівництвом Держтелерадіо України (І.Драч, І.Чиж, З.Кулик), організаторами та фахівцями телекомпаній, практиками інформаційного процесу (В.Піховшек, Т.Щербатюк, І.Слісаренко, І.Куляс, Н.Лігачова-Чернолуцька, В.Шевченко й ін.). У виданому 1998 р. Інститутом журналістики КДУ ім. Т. Шевченка і Центром вільної преси збірнику (відповідальний ред. А.Москаленко) вміщено низку повідомлень, які стосуються зокрема практичного телебачення: О.Терещенка – «Парламентські вибори на телеекрані: 21 березня у телевізійних новинах України», В.Гояна – «Естетика телевізійного висвітлення ринкових реформ в Україні», О.Мелешенка – «Проблеми формування національного інформаційного простору України» та ін. Окремі автори (Ю.Шаповал) наголошують на актуальності теорії й практики телевізійної публіцистики, розглядаючи їх у контексті світоглядно-творчих, особистісних взаємозв'язків об'єкта, предмета, змісту і форми екранного твору. Методологія, методи та методика в тележурналістиці неможливі без чіткого розуміння реальної дійсності, бо зображення й слово перебувають у тісному зв'язку, доповнюють одне одного. «Тележурналіст системою публіцистичної образності, засобами зображення і слова має створювати багатоходові асоціативні зв'язки в свідомості глядача об'єднанням розрізнених, а часто віддалених понять, фактів, подій, явищ, надаючи відображенню логічно-образної спрямованості»².

Свобода поширення інформації – важливий елемент демократичної системи країни, складова частина відповідальності правлячих кіл за надання громадянам можливості робити вірні висновки. Ефективність політичної комунікації знаходиться у прямій залежності від тих, хто її контролює. «...Політична комунікація, – стверджують канадські вчені К. Крос і Р. Гакет, – є соціальною взаємодією через повідомлення, яка стосується управління і здійснення влади в суспільстві»³.

Плинність сучасного громадсько-політичного життя в Україні, у цілому світі певною мірою звужують рамки висвітлення складних процесів недавнього минулого в засобах масової інформації. Проте, керуючись основоположними принципами інформаційної діяльності, котрими є відкритість, об'єктивність, територіальна розгалуженість та невід'ємне право громадян України на отримання фактів, електронні ЗМІ знаходили місце й систематично виступали з різноманітними повідомленнями теоретичного плану, інформували громадськість з внутрішніх, зовнішньополітичних, ідеологічних проблем.

Необхідність висвітлення засобами масової інформації історичної проблематики, враховуючи її специфіку, викликала потребу дальшого поглиблення наукових розробок у напрямку інформаціології в країні з перехідною економічною, суспільною сферою, в якій становлення демократичних принципів розвитку стало першорядним і невідкладним. Практична діяльність Національної телекомпанії України спрямовувалася у цьому плані на розкриття горизонтальних та вертикальних зв'язків з об'єктами й користувачами інформації, її впливом на поглиблення соціально-економічних процесів розбудови української державності на сучасному етапі.

Творчо-виробниче об'єднання «Українські телевізійні новини» Національної телекомпанії України посідає помітне місце в розширенні інформаційного простору. На його рахунку низка змістовних матеріалів, добре відомих громадськості з характеристиками дат, подій, діячів України – М.Грушевського, В.Винниченка, С.Петлюри, В.Дорошенка та ін. Активно висвітлювали й трактували історичні події з точки зору сьогодення регіональні телестудії Харкова, Донецька, Одеси, Дніпропетровська, Львова, інших міст.

Розпад СРСР, поступовий процес становлення української державності, зміни в економіці призвели до істотних, раніше не передбачуваних зрушень на різних ділянках життя народу. ЗМІ, як складова частина процесу масової комунікації, мусили реагувати на найменші коливання сучасного розвитку українського суспільства, зокрема формування громадської думки, подолання успадкованої з минулих часів патерналістичної концепції розвою країни.

Процес пошуку місця засобів масової інформації незалежної держави в суспільстві є складним, болісним, тривалим, продовжується і нині. Вектори взаємодії держави, суспільства, ЗМІ перебувають у постійному русі, зазнають змін. Звільнення українського інформаційного простору в ці роки від тоталітарно-імперського минулого, відзначав А.Погрібний, відбувалося вкрай повільно. Передусім це пов'язано з тим, що владними структурами досі не було взято курс на побудову України як національної держави, усупереч тому, що національною є фактично будь-яка європейська країна⁴. А.Москаленко писав у 1999 р.: «...В Україні ще немає справжньої демократії, вона тільки починає її будувати. У верхніх ешелонах влади багато хто й досі не розуміє, що закони і для них писані, а внизу вважають: демократія – значить усе дозволено. А свободи без відповідальності не існує й не може бути»⁵.

Сучасна Україна має в своєму розпорядженні розгалужену мережу телевізійних

установ. Від радянських часів вона успадкувала відповідні органи управління інформаційними потоками (Державний комітет у справах видавництва, поліграфії та книгодрукування, Державна телерадіомовна компанія), на базі котрих владні структури незалежної України здійснювали перші кроки втілення в життя власної інформаційної політики. У 1999 р. цей процес завершився створенням Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення. Цьому передували ряд важливих законодавчих актів. Серед них: «Закон про інформацію» (1992 р.), «Закон про телебачення і радіомовлення» (1993 р.) з відповідними змінами, внесеними у наступні роки, «Закон про висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні» (1997 р.). Закон 1993 р. давав чітке тлумачення термінів «національна телекомпанія» й «національна радіокомпанія», як «державних телерадіоорганізацій, що ведуть роботу на загальнонаціональних каналах мовлення і підзвітні Верховній Раді та Президенту України»⁶.

Поступово відходило у небуття зневажливе ставлення до телевізійної (як й усякої інформації), як запопадливої служниці правлячого режиму, все більше перемагало ставлення до неї, як невід'ємної частини духовного оточення та потреб людини. Конституція України гарантує громадянам право «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Конституція надає кожному «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань»⁷.

Відкритість державної влади створює можливість використання отриманої інформації для розв'язання невідкладних проблем й одночасного опосередкованого впливу на них. Досягається це здебільшого об'єктивністю подачі інформації, показом як успіхів, так і невдач, обговорення їх на телебаченні, радіо, в інших ЗМІ.

Інформаційні телепрограми, існуючі в єдиному просторі останніх, випрацювали у перехідний період власну методику подачі матеріалів, перебуваючи в постійному пошуку нових комунікативних ідей, використовували для цього нагромаджений досвід та досягнення телемовлення інших країн.

У серпні 1991 р. було ухвалено довгоочікуваний народом «Акт проголошення незалежності України», котрий став відправною точкою всіх організаційних, фінансово-економічних, структурних й інших змін в інформаційному просторі. Поряд із державними організаціями почали з'являтися та активно діяти, співпрацюючи й конкуруючи між собою, недержавні. Зазнали змін зміст і наповнення інформаційних програм. У кадрі, на студійних майданчиках стали працювати журналісти – співавтори колективної праці редакцій новин. Масова комунікація, зазначав В.Різун, охоплює всі сфери суспільного буття та, на відміну від процесу звичайного спілкування, є більшою мірою професійною діяльністю, пов'язаною з технологізованими процесами збору, аналізу, вираження й поширення інформації, впливу на маси, громадську думку, з моніторингом і контролем за соціально-політичними процесами в державі. «Саме від ЗМК залежить інформаційне забезпечення суспільства, саме /ці/ засоби формують інформаційний простір держави та визначають її інформаційну політику, чим і впливають на систему прийняття рішень людьми, державними інституціями і владою»⁸.

Зміни у внутрішньополітичному житті України після проголошення незалежності не набули й до сьогодні сталого характеру. Їх впровадження зіткнулося з серйозними випробуваннями, які, на жаль, багато в чому не вдалося перебороти. Посткомуністичні перетворення, об'єднані поняттям «демократичні», не стали дієвою реальністю, однак викликали занадто велику ейфорію

суспільства, передусім у розвінчуванні тоталітарного режиму, кривавих справ КДБ, інших прислужників радянських комуністичних структур. Сторінки преси, радіо, екрани телебачення рясніли розповідями про політичних в'язнів, репресованих. Їм разом із колишніми партократами торувався шлях у велику політику. Від цього не відмовилися також «нові українці» – власники приватизованих підприємств, діячі промислово-фінансового бізнесу. Все це гальмувало перетворення ЗМІ на справжніх посередників між людьми, стримувало розвиток відкритого громадянського суспільства. «Попри всю проголошену гласність і видимість всепроникненої політичної балаканини, реально впливовий дискурс залишається «внутрішньою» справою політиків і лише у визначених порціях видається для всенародного ознайомлення»⁹. «...Свобода слова по-українськи, – читаємо в одному з виступів, – це можливість друкувати та подавати матеріали, котрі не шкодять інтересам правлячої верхівки. Подання таких матеріалів допускається лише у виданнях, що мають незначний вплив на аудиторію (малий тираж, радіус мовлення, популярність та ін.) В таких випадках влада знайде будь-який важіль, аби подібні компрометуючі матеріали більше не з'являлися в інформаційному просторі держави, або сам за сіб масової інформації більше «не захотів» займатися такою інформацією»¹⁰.

Телеглядачі – наймасовіша аудиторія в Україні. Їх інтереси, запити прагнуть задовольнити установи й організації відповідного профілю. Впродовж 1994–1999 рр. у державі здійснено первинну структурування телерадіопростору, виникло конкурентне середовище в системі електронних ЗМІ, бурхливо розвиваються регіональні електронні засоби масової інформації.

1997 р. в українському телеєфірі зруйновано державну монополію на загальнодержавне телевізійне мовлення. Разом із Національною телекомпанією України з'явилися в ефірі телеканали ICTV, «1+1», «Інтер»¹¹. Пізніше у нього вийшли Новий канал і СТБ. Таким чином, до кінця минулого сторіччя в українському телепросторі було вже 6 телеканалів, котрі за охопленням території претендували на визначення «загальнонаціональний».

Розбудова телерадіоінформаційного простору в Україні поділяється на два основних етапи. Перший – 1993–1999 рр. – характеризується кількісним зростанням телерадіоорганізацій. Якщо у 1993 р. мовлення останніх становило 150 годин на добу, то на початку 1999 р. їх кількість в Україні сягнула 791, а мовлення зросло більш ніж у 20 разів.

Другий етап – з 2000 р. триває й досі. Чисельність телерадіоорганізацій сягнула 1100, мовлення – майже 9000 годин на добу. Загалом же в Україні функціонують як загальнонаціональні 11 телекомпаній, 6 радіокомпаній, понад 20 регіональних телерадіоорганізацій¹². У грудні 2000 р. запроваджено національну премію в галузі телебачення «Телетріумф» (17 номінацій)¹³.

Позавідомчий регуляторний орган, котрою є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, має основним завданням здійснення контрольних функцій, у тому числі виконання ЗМІ наданих їм прав з утвердження свободи слова та розвитку інформаційної галузі. Вони зафіксовані у Законах України «Про телебачення і радіомовлення», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» й ін. Одним із найважливіших завдань Ради є створення та підтримка чесної, коректної, прозорої конкуренції в ефірі, в якому представлені програми найрізноманітніших жанрів: новини, інформаційно-аналітичні програми, ток-шоу, телевізійні журнали. Широко охоплено телепоказом різні сфери життя суспільства: економіку, соціум, культуру, науку, спорт.

Однак свобода отримання й поширення інформації не означає автоматично наповнення її відповідним змістом. «Усе залежить від цілей комунікатора, котрих той домагається на певному інформаційному полі, використовуючи практично необмежений культурницький потенціал масової комунікації». Адже «сучасна телекомунікація з її прямим мовленням, супутниковим, кабельним і касетним телебаченням значно розширила вплив на суспільство, його інформаційний простір»¹⁴. «Хто не бачить необхідності у тому, щоб мас-медіа подавали щоденно оперативну і різнобічну хронікально-новинну і різнобарвну інформацію, той не усвідомлює найпершого обов'язку журналіста; хто зводить усю сутність ЗМІ лише до фіксації та повідомлення новин, той загалом не розуміє глибокої сутності журналізму»¹⁵. «...Реально журналістика, як така, повинна йти по шляху залучення наукових методів бачення дійсності без втрати свого «я». /.../ [Оскільки] журналістика – суспільне явище, породження суспільної дійсності, то вона не може бути незалежною від суспільного життя, не заангажованою ним»¹⁶.

Політична комунікація реалізується через засоби масової інформації, що стали провідними «інституціями» в публічній сфері, у «тій сфері соціального життя, де відбувається обмін інформацією, поглядами з питань, котрі становлять загальний інтерес, – що надає можливість сформуватися громадській думці». Особлива увага при цьому зосереджується на журналістиці й «новинних» медіа (news media), що виробляють і розповсюджують новини на дуже широку аудиторію та постачають останній щоденну інформацію¹⁷.

ЗМІ ретельно готувалися до відзначення 10-річчя незалежності України. На практиці проходили перевірку такі життєво важливі важелі, як налагодження конструктивного діалогу влади й громадськості, поглиблення порозуміння в суспільстві, формування свідомості, відродження духовності. Авторська діяльність ставала дедалі ширшим вікном у великий світ, промені котрого утверджували в суспільстві свободу, справедливість, законність, демократичні засади, національні та загальнолюдські цінності.

Засоби масової інформації й влада приречені історією бути партнерами у розвитку нової України, в прискоренні її всебічного розвитку, дотриманні взаємної відповідальності. Важливий соціальний інститут, яким є ЗМІ, покликаний заповнювати національний інформаційний простір змістовними, правдивими повідомленнями в різній манері подачі, у тому числі через телевізійні новини. Держава прагнула утримувати телерадіопростір під своїм контролем, намагалася позбутися впливу зарубіжних і місцевих фінансових та кланових структур на полі в Україні.

Зайняти конструктивну позицію щодо утвердження національної ідеї, певних проблем державного будівництва, реформування економічного простору, духовності – відповідальне завдання засобів масової інформації, в тому числі телебачення. До цього слід додати необхідність прищеплення почуття гордості за свою державу, готовність бачити її економічно міцною, багатою. Перед ЗМІ ставляться складні відповідальні завдання: пропаганда людяності, добра, справедливості, щирості, сумління, непримиренного ставлення до фальші, підлабузництва, неробства. Звідси – зростаюча роль останніх у державотворчих процесах, посилення їх впливу на суспільну свідомість, на формування загальнолюдських цінностей і здорового способу життя.

Можливість відображення в них, у тому числі на телебаченні, спектру здорових думок, пануючих в українському суспільстві, вільного й безперешкодного висловлювання своїх поглядів – справа занадто складна та вимагає постійного

вдосконалення. Професор Вестмінстерського університету (Лондон) Джон Кін – директор Центру досліджень демократії – у книзі «Мас-медіа і демократія» пише: «Небезпека безвідповідальності мас-медіа постійно загрожує демократичним суспільствам»¹⁸.

Український народ – головний суддя й критик подій – завжди виявляв розсудливість, відданість демократичним цінностям. Зі свого боку, національна журналістика, підкреслював академік Д.С.Лихачов, «впливала на історичну дійсність, формувала національну свідомість народу, в пору занепаду державної влади... брала на себе завдання держави – допомагала... народові усвідомлювати свою єдність і зберігала історичну пам'ять й історичну та національну самосвідомість»¹⁹.

Отже, складний процес взаємних дій держави, журналістики, політики кінця минулого століття перебували у прямій взаємозалежності зі станом суспільної трансформації. Це особливо характерно для доби становлення і розвитку суверенної правової держави, подолання багаторічних нашарувань, нагромаджених попереднім суспільним ладом. Десятилітній (1991–2000 рр.) період трансформації вітчизняних ЗМІ дав можливість сформувати й випробувати на практиці їх найхарактерніші риси, особливості, межі розширення інформаційного простору в Україні.

¹ Шаповал Ю. Г. Телевізійна публіцистика: методологія, методи, майстерність. – Л., 2002. – С.36.

² Там само. – С.382–383.

³ Крос Кетлін, Гакет Роберт. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: перспективи конкуренції. – К., – С.10.

⁴ Сучасна інформаційна політика. – К., 1999. – С.34.

⁵ Там само. – С.8.

⁶ Телебачення і радіо України. Довідник. – К., 2001. – С.158.

⁷ Конституція України. – К., 2006. – С.11.

⁸ Актуальні питання масової комунікації. Випуск 1. – К., 2000. – С.4.

⁹ Українська журналістика–98. – К., 1998. – С.75.

¹⁰ Там само. – С.78.

¹¹ Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. 1993–2003. – К., 2003. – С.4.

¹² Там само. – С.8.

¹³ Там само. – С.12.

¹⁴ Там само. – С.382.

¹⁵ Здоровега В.Й. Про журналістику і журналістів. Статті, есе, виступи, діалоги. – Л., 2004. – С.4–5.

¹⁶ Різун В.В. Основи журналістики у відповідях та заувагах. – К., 2001. – С.21–22.

¹⁷ Крос Кетлін, Гакет Роберт. Вказ. праця. – С.10–11.

¹⁸ Свобода слова: теорія і практика. – Луцьк, 2002. – С.26.

¹⁹ Побратимами не народжуються. – Луцьк, 2002. – С.88.